

АРХІТЕКТУРНІ ТА КОНСТРУКТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ РИМО-КАТОЛИЦЬКИХ ХРАМІВ РОГАТИНЩИНИ

У статті розглядаються архітектурні особливості діючих римо-католицьких храмів Рогатинського району Івано-Франківської області, простежено зміни внесені перебудовами костелів у різні періоди.

Ключові слова: архітектура, інтер'єр, екстер'єр, готика, ренесанс, бароко, каплиця, костел.

Протягом багатьох століть найвишуканішою і найвеличнішою будівлею у європейських населених пунктах був храм – центр суспільного та релігійного життя громади.

Актуальність зазначеної теми зумовлена недостатнім рівнем вивчення сакральної архітектури на території Рогатинського району Івано-Франківської області. Із сучасних дослідників дане питання висвітлив Василь Слободян у монографії «Храми Рогатинщини» [1].

Мета дослідження полягає в тому, щоб розглянути особливості інтер'єру та екстер'єру діючих римо-католицьких храмів Рогатинського району Івано-Франківської області – костелу Святого Миколи Єпископа, збудованого у 1509 р. в м. Рогатині, костелу Святого Станіслава Єпископа (1576 р.) в с. Липівка (Фірлеїв) та костелу Всіх Святих (1838 р.) у смт. Букачівці.

Вивченню особливостей архітектури римо-католицьких храмів у різні періоди присвятили свої праці такі науковці, як Ігор Андрухів [2], Надія Бабій [3], Володимир Байдич [4], Іван Ващенко [5], Оксана Ворон [6], Олена Горбик [7; 8], Михайло Кіба [9], Ольга Мер'є [10], та ін.

Костел Святого Миколи Єпископа в м. Рогатин.

Перший римо-католицький костел у місті Рогатині заснований біля 1415 р. дітичем міста Миколаю з Ходчі герба Порай [1, с.202]. Ймовірно, перша будівля костелу була дерев'яною. За словами польського дослідника Джона Сас-Зубрицького (Б.Л. польський архітектор, теоретик архітектури, художник-реставратор) у публікації «Рогатин, місто королівське» із збірника «Доповіді комісії дослідження історії мистецтва», мурований костел зведений на місці дерев'яної будівлі після 1509 р. [11, с. 377–398; 1, с. 202]. З інтернет-джерел, а саме на офіційному сайті Української римо-католицької церкви вказується, що у 1538 році було споруджено сучасний мурований костел [12]. Згідно з Шематизмом 1914 р. [13, с. 104] у 1665 р. мурований костел було освячено, ймовірно, після чергового ремонту, проведеного після закінчення козацьких визвольних воєн XVII ст., під час яких костел зазнав певних ушкоджень. На пам'ятній дошці, яка розміщена поряд з костелом, вказано, що храм носить ім'я Святого Йосифа (Миколи), рік побудови храму 1666 р., а на пам'ятній таблиці, прикріпленій на стіні біля входу у храм, написано: «Пам'ятник архітектури. Костьол 1666 р.».

Фігурує ще місцева назва рогатинського костелу «Святого Миколая та Анни», що походить від прибудованої у 1585 р. південної каплиці на честь Святої Анни. Коштом Яна і Барбари Висоцьких збудовано каплицю, про що свідчить напис на збереженій кам'яній таблиці на східній стіні каплиці: «Twoie i s Twe//go Tobie ofiaruem // sludzi Twoi Christe // przimi: // milosciw// ie prisim // cie // Ian Wisocki Skrybzan z Barbarą z // domu Kalinowskich malżaką swą // kaplice te na chwale Bożą zmu//rowac dali i na czesc Anny s//wieteri kturai tu bractwo za//lozone anno Dni mile//zimo quintentesimo oct//agesimo quinto» («Твоє і з Твого Тобі офіруємо слуги Твої, Христе, прийми милостиво просимо Тебе Ян Вісоцкі Скрибзан з Барбарою з дому Каліновських, дружиною своєю каплицю ту на хвалу Божу змурувати дали і на честь Анни Святої, якої тут братство засноване року Божого тисяча п'ятсот вісімдесят п'ятого») [1, с.202].

Рогатинський костел Святого Миколая та Анни – взірць архітектури ренесансу і бароко XV – XVII століть, цінна пам'ятка культурної і сакральної спадщини.

Розташований костел у центрі міста, на невеличкій площі, західним головним фасадом звернений до Ринкової площі (тепер площа Роксоляни). Мурована тринавова шестистовпна споруда, орієнтована за віссю схід-захід, з вужчим гранчастим видовженим вівтарем. На чільному західному фасаді здійснюється вежа-дзвіниця (Лл. 1; 2). З півдня і півночі до нав прибудовані наближені до квадрату каплиці: північна – Матері Божої і південна – Святої Анни.

Вівтар і нава вкриті високими стрімкими бляшаними дахами. Силует костелу визначений високим шатром вежі-дзвіниці та примхливим рисунком західного та східного фронтонів, що поєднали риси маньєризму і бароко. Восьмигранна сигнатурка на східному фронтоні завершена простим латинським хрестом. Бічні фасади прорізано високими стрільчастими вікнами. Стіни вівтаря укріплені контрфорсами. На вежі-дзвіниці, окрім гостролуких вікон, збереглися круглі отвори-бійниці. Вікна каплиць та головного західного фасаду з півциркульним завершенням, на головному фасаді у пишному орнаментованому обрамуванні. У північній стіні північної каплиці зберігся замуrowаний готичний гостролуковий портал. Інтер'єр храму – тридільна базиліка з двома рядами круглих колон і нервюрними склепіннями. В інтер'єрі три основні нави та вівтар перекриті готичними нервюрними цегляними склепіннями. В південній каплиці – хрестове склепіння, а в північній – циліндричне з розпалубками. Нервюри склепінь підтримуються білокам'яними під'ятниками та циліндричними кам'яними колонами (Лл. 3). Хори зі зруйнованими органами розташовані при західній стіні нави. На жаль, про первісне облаштування костелу можна судити лише зі збережених довоєнних фотографій, тому що все було знищене у повоєнні часи [1, с. 203–204].

Значною прикрасою костельного інтер'єру були світильники, особливо центральний. Богослужіння відбувалося у супроводі органної музики.

Декілька разів протягом історії храм реконструювався, причому під час відновлювальних робіт зазнавав змін не тільки в інтер'єрі, а й зовні. У 1896 р. проведено реставрацію костелу, яка через численні переробки знизила історико-архітектурну вартість пам'ятки [1, с. 204]. Після руйнувань у Першу світову війну у 1936 р. [1, с. 202] проведено ремонт, при якому змінено завершення вежі-дзвіниці. Під час Другої світової війни значних ушкоджень споруді завдало попадання гарматного набою у склепіння вівтаря та крипт. У 1945 р. відбудовано завершення дзвіниці та вкрито дахом вівтар. Але тоді костел був призначений для господарських функцій. Цілковите запусіння храму спричинилося до руйнування хорів, сходів і перекриття дзвіниці, склепінь та бічних нав внаслідок постійного замokання. У 1969–1973 рр. проведено дослідження і реставрацію костелу. 1970 р. реставровано зруйновані склепіння вівтаря. Тоді ж відновлено інші склепіння і дахи, укріплено стіни, дзвіницю вкрито високим наметом, реставровано фасади [1, с. 203].

Під час реставраційних робіт у північній каплиці розкрито ранньоренесансний стінопис XVI ст. Нині повністю розкрито три вузькі і фрагмент четвертої ніші на північній стіні із зображеннями апостолів, та фрагмент ще однієї – на південній стіні (Лл. 4). [1, с. 204].

Костел Святого Станіслава Єпископа в с. Липівка (Ферлеїв).

За даними науковця Василя Слободяна, що досліджував костел у с. Липівка, 8 грудня 1573 р. за старим стилем в день Святої Анни, був виданий ерекційний акт короля Сігізмунда Августа на заснування й спорудження костелу та наділення його земельними володіннями [1, с.197]. Якщо переглянути історичну монографію католицького священика Станіслава Шатка (Б.Л. 1920–1939 рр. перебував на парафії) «Матвіїв, Ферліїв (село Липівка)», сказано, що «Діялося це в Фірлієві в день свята Святої Анни 1578 року» [14, с. 16]. Збудований костел стараннями вїта і засновника містечка Миколи Нараївського. Датою побудови згідно з пам'ятною таблицею, прикріпленою біля входу у храм, вважається 1575 рік. У 1576 р. до нього приєднано Янчинську парохію [15, арк.16], тоді ж відбулося перше освячення костелу львівським латинським архієпископом Яном Соліковським [1, с. 197]. З цього часу костел тричі був спалений. Мури підводилися знову і дахи отримували нове перекриття. На основі натурних досліджень, проведених у 1984 р., архітектор Юрій Волошак висунув думку, що споруда костелу могла постати у XIV–XV ст. і бути основою церкви поселення Матвіїв. Тоді ж могла бути знищена церква, від якої залишились первісні стіни, подекуди висотою до 7 м [1, с. 198]. В 1574 р. у підземеллі, під каплицею Матері Божої, ще не освяченого костелу похований Микола Нараївський. У 1621 р. територія костелу обнесена оборонними мурами з бійницями. Можливо, тоді була добудована вежа-дзвіниця. У 1639 р. на костелі внаслідок пожежі була втрачена первісна фігурна дахівка. Після цього значних добудов не відбулося, храм встигли покрити гонтом у 1663 р. Ще раз костел зруйнований військами Магомета IV у 1672 р., коли вони йшли на здобуття Львова. В процесі відбудови було замінено великі круглі вікна на менші. У 1700 р. в костелі появилася гарна кам'яна хрещальниця. У 1747–1758 рр. дещо піднято підлогу перед вівтарем, влаштовано дубову балюстраду, встановлено органи. Перед 1767 р. замуrowано південну браму. У 1763–1774 рр. змінила свій вигляд північна конха, з'явилася скарбничка та епітафії попередніх парохів. Тоді ж, у 1774 р. відбулося друге посвячення костелу львівським латинським архієпископом Сераковським. У 1810 р. здійснено велику реставрацію – знищено різьби, прорізано прямокутні

вікна, встановлено нові двері, вирівняно влаштовану амфітеатром підлогу, що при вівтарі була на 1,5 м нижчою від підлоги при західному вході [9, с. 198]. Костел отримав модний класицистичний вистрій. У 1845 р. розширено хори костелу, в 1900 р. встановлено бічні вівтарі роботи Марконі, виготовлені в Берездівцях з гіпсового мармуру. В 1927 р. костел перекрыто дахівкою-карпівкою і прибудовано ганок, вкритий дахівкою. Значних руйнувань костел зазнав у 1941–1945 рр. під час Другої світової війни. У 1980–1990-х рр. інститут «Укрзахідпроектреставрація» провів дослідження пам'ятки та виготовив проектну документацію реставрації [1, с. 197–199].

Розташований костел на високому урвищі над річкою Гнила Липа. Територія костелу та пагорб оточені міцними мурами з потужними контрфорсами, складеними з ламаних каменів місцевих каменоломень на вапняному розчині. Мури мали оборонне призначення і, давніше рясніли бійницями. Костел мурований, однонавовий, з гранчастим вівтарем і двома півкруглими конхами трансепту різного розміру і в плані і за висотою (Лл. 5). З півночі до вівтаря прибудована двоярусна захристія. З заходу до нави прилягає чотирирусна квадратова в плані вежа-дзвіниця, вкрита чотирихилим пірамідальним наметом з заломом. Нава вкрита двоххилим дахом, вівтар – п'ятихилим. На аттику стіни, що розділяє вівтар і наву, влаштована сигнатурка. Тиньковані стіни костелу прорізані отворами різної форми – прямокутними з лучковими і півциркульними перемичками, а також круглими. Головний вхід у костел через мурований ганок, вкритий трихилим дахом. В інтер'єрі основні об'єми перекрыті цегляними хрестовими склепіннями. В пивницях і на першому поверсі захристії – циліндричні склепіння. Вихід на дерев'яні хори, розташовані при західній стіні нави, влаштований в товщі північної стіни вежі. На хорах можна побачити дуже знищені органи. Зберігся головний вівтар з білого гіпсового мармуру, а також два мармурові вівтарі в трансепті. Ікони у вівтарях нові (Лл. 6).

На таблиці-надгробку, розташованій з тильного боку вівтаря, є напис польською мовою: «Тут лежить тіло ксьондза Миколая Васкевича 1796 р. 28 травня» [1, с. 199].

Костел Всіх Святих в смт. Букачівці.

Невідомо, коли був збудований у Букачівцях перший костел, згаданий у документах 1593 р. [1, с.189]. У 1600 р. він був ще раз освячений після відібрання його у протестантів. Новий дерев'яний храм збудував у 1634 р. власник міста Юрій Каліновський, який, однак, був знищений у 1648 р. [1, с. 189]. Латинська парохія і, ймовірно, дерев'яний костел ериговані 1747 р. дідичем Франциском з Лушова Лушовським, каштеляном сохачевським [1, с. 189]. Специфікація 1805 р. вказує, що «костел цілковито з дерева збудований, під дахом гонтовим, близький до завалення» [15, арк. 3]. У 1822 р. збудований коштом дідички Емілії Уруської новий мурований храм [16, арк.6], освячений 1838 р. [13, с.76]. У 1886 р. споруду покрито новими гонтами та помальовано всередині [15, арк. 3]. Костел відремонтований у 1925 р. і зачинений для богослужінь після Другої світової війни, бо перетворений на склад та спортивний зал школи. Відновлений у 1996 р. та знову освячений як римо-католицький костел. Відправи тут відбуваються українською мовою.

Костел розташований на рівній ділянці. Мурована споруда у пізньобароковому стилі (Лл. 7). В об'ємно-планувальній структурі – однонавова з гранчастим вівтарем, до якого по обидва боки примуровані дві великі прямокутні захристії. Нава вкрита двоххилим дахом, вівтар – п'ятихилим з дещо нижчим гребенем, ризниці – двоххилими. Чільний фасад осьової композиції, декорований бароковою пластикою, акцентований високим двоярусним фронтоном з плавними параболическими контурами, підкресленим обелісками. В півциркульній неглибокій ніші фронтону розташована скульптура Пресвятої Богородиці. Головний вхід на осі оформлений портиком зі спарених пілястр, завершеним трикутним фронтоном. Під фронтоном – латинський напис: «DOMUS MEA DOMUS ORATIONIS EST» (Дім мій, дім молитви є). В тимпані портикового фронтону вміщене зображення чаші з пресвятою Євхаристією. Портал головного входу декорований кам'яним обрамуванням зі стрільчастим завершенням. Бічні стіни гладко тиньковані, завершені профільованим карнизом і прорізані півциркульно завершеними вікнами в обрамуваннях. В інтер'єрі нава перекрыта півциркульним склепінням, тиньковані стіни членовані пілястрами і завершені профільованим гзимсом (Лл. 8). Над входом розташовані муровані хори для органів. Відновлений частково розпис на східній стіні нави. Збереглися дерев'яні двері головного входу, на ручці замка яких викутий напис: «KW 1925» [1, с. 189–190].

Висновок. Отже, до наших днів дійшли пам'ятки сакральної архітектури XVI–XVIII століть. Було розглянуто архітектуру трьох діючих римо-католицьких костелів Рогатинського району Івано-Франківської області. Кожен з них протягом історичного періоду кілька разів зазнавав руйнувань через зовнішні чинники. Храмові споруди перебудовувалися, вони мають певні архітектурні

особливості, притаманні костельному будівництву в Галичині XVI–XVIII століть: однобаштовий фасад, асиметричне планування, готичні елементи, компактна композиція фасаду, гостроверхі дахи. Розкриті на стінах рогатинського костелу фрагменти живописних зображень XVI ст. можуть доповнити після подальших обстежень відомий ряд творів фрескового стінопису українських майстрів XIV–XVI ст.

Іл.1. Костел Святого Миколи Єпископа XVI-XVII ст., м. Рогатин. Вигляд з північного заходу.
Фото 2013 р.

Іл.2. Костел Святого Миколи Єпископа, м. Рогатин. Фото 1936 р. (Із архіву М.Воробця).

Іл.3. Костел Святого Миколи Єпископа, місто Рогатин. Інтер'єр. Фото 2013 р.

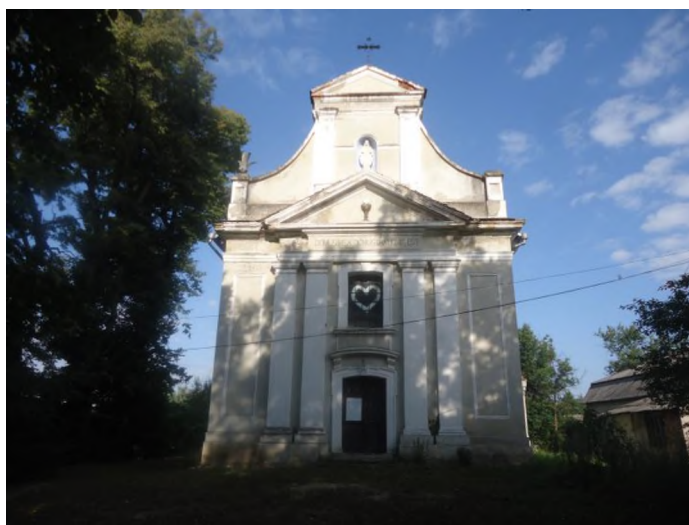

Іл.4. Святого Миколи Єпископа, місто Рогатин.

У північній каплиці розкрито ранньоренесансний стінопис XVI ст. Фото 2013р.

Іл.5. Костел Святого Станіслава Єпископа XIV–XVI ст., с. Липівка Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл.
Фото 2013 р.

Іл.6. Костел Святого Станіслава Єпископа, с. Липівка Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл. Інтер'єр.
Фото 2013 р.

Іл.7. Костел Всіх Святих XVIII ст., смт. Букачівці Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл.
Фото 2013 р.

Іл.8. Костел Всіх Святих, смт. Букачівці Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл. Інтер'єр.
Фото 2013 р.

1. Слободян В. Храми Рогатинщини / В.Слободян. – Львів : Логос, 2004. – 248 с.
2. Андрухів І.О. Політика радянської влади у сфері релігії та конфесійне життя на Прикарпатті в 40-80-х роках ХХ ст. Історико-правовий аналіз: Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / І.О. Андрухів; Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2006. – 36 с. – укр.
3. Бабій Н.П. Художня культура доби бароко в католицьких пам'ятках Івано-Франківської області: Автореф. дис... канд. мистецтвознав.: 26.00.01 / Н.П. Бабій; Прикарпатс. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Ів.-Франківськ, 2014. – 16 с. – укр.
4. Байдич В.Г. Римо-католицька церква в умовах радянської релігійної політики: український досвід (середина 1940-х – перша половина 1960-х рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / В. Г. Байдич; МОНМС України, Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2012. – 20 с. – укр.
5. Вашенко І.М. Історіографія історії польської національної меншини УРСР 1920 - 1930-х років: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / І.М. Вашенко; НАН України. Ін-т історії України. – К., 2006. – 19 с. – укр.
6. Ворон О.П. Особливості розвитку Римо-Католицької церкви в сучасній Україні: Автореф. дис... канд. іст. наук: 09.00.11 / О.П. Ворон; Нац. ун-т «Остроз. акад.». – Острог, 2007. – 20 с. – укр.
7. Горбик О.О. Римо-католицькі костьоли Києва та Київщини / О.О. Горбик. – К. : Техніка, 2004. – 118 с. – (Нац. святині України).
8. Горбик О.О. Сильові риси архітектури провінційного католицького барокового храму (на прикладі костьолів Київщини і Волині): Автореф. дис... канд. архіт.: 18.00.01 / О.О. Горбик ; Київ. нац. ун-т буд-ва та архіт. – К., 2003. – 20 с.: рис. – укр.

9. Кіба М.П. Архітектурно-художні характеристики римсько-католицьких храмів на південній та східній Україні (кінець XVIII – початок XX століття) : Автореф. дис... канд. архіт. : 18.00.01 / М.П. Кіба ; Харк. держ. техн. ун-т буд-ва та архіт. – Х., 2004. – 20 с. – укр.
10. Мер'є О.В. Архітектура дерев'яних римо-католицьких храмів Галичини другої половини XVII – першої половини XX століть: автореф. дис... канд. архіт.: 18.00.01 / О.В. Мер'є ; Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Л., 2009. – 20 с. – укр.
11. Sas-Zubrzycki J. Rohatyn, miasto królewskie / J. Sas-Zubrzycki // Sprawozdania komisji do badań historii sztuki. – Kraków, 1914. T. IX, z. III–IV. – S. 377–398.
12. Рогатин. Костел Св. Миколая [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rkc.in.ua/index.php?l=u&m=k&f=ozifro&p=ifroromk>
13. Schematismus archidioecesis Leopoliensis ritus Latini. – Leopoli, 1914. – S. 76, 104.
14. Шатко С. Матвіїв, Ферліїв (село Липівка). Исторична монографія / С. Шатко. – Львів, 1937. – С. 16.
15. ЦДДАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 2263. – Арк. 3.
16. ЦДДАУ у Львові. – Ф. 159. – Оп. 9. – Спр. 2760. – Арк. 6.

В статті розглядаються архітектурні особливості діючих римсько-католицьких храмів Рогатинського району Івано-Франківської області, прослідковані зміни внесені перестройками костелів в різні періоди.

Ключевые слова: *архітектура, інтер'єр, екстер'єр, готика, ренесанс, бароко, часовня, костел.*

The article deals with the architectural peculiarities of active Roman Catholic cathedrals of Rohatyn Raion in Ivano-Frankivsk Oblast. The changes caused by reconstruction of the churches during different periods are studied.

Key words: *architecture, interior, exterior, Gothic style, Renaissance, baroque, chapel, Roman Catholic church.*

УДК 75.036.2+75.038 (477) «1920–1930»

Олександр Чурсін

УКРАЇНСЬКИЙ ПЕЙЗАЖ У 1920–1930-ті РОКИ ХХ СТ. (АВАНГАРДНІ ПОШУКИ І ПЛЕНЕРИЗМ)

Стаття розглядає розвиток українського плерного пейзажу у період 20–30-х років ХХ ст., коли на перші позиції у мистецтві вийшли численні авангардні напрямки – від кубізму, фовізму, футуризму, неовізантизму, експресіонізму до супрематизму, конструктивізму і інших спрямувань. Розглянуто вплив авангарду на творчість художників, які в ці роки звертались до плерного пейзажу як в Україні, так і тих, хто працював за кордоном, зокрема мистців «Паризької школи».

Ключові слова: *авангард, живопис, плер, етюд, творчість.*

Плерні пошуки художників 1920–1930-х років ХХ ст. продовжують робити помітний вплив на розвиток плерного пейзажу сьогодення. Захоплення сучасними плерністами виразною експресією, декоративністю і площинністю трактування мотиву, фрагментарністю композиції багато в чому йде від пошуків авангардистів тієї пори. Їх мистецькі традиції разом із вільною можливістю для експерименту є великою спадщиною, яка сприяє зростанню сучасного плерного мистецтва пейзажу.

Однією з особливостей сучасного плерного руху є толерантне співіснування в ньому різноманітних стильових спрямувань. На численних українських плерних поряд із художниками традиційного реалістичного напрямку працюють мистці монументального, «узагальненого» («епічного»), а також «абстрактного», «нефігуративного» пейзажу. Їх творчість вирізняється іншим пластичним мисленням і багато в чому продовжує плерні пошуки авангардистів 20–30-х років ХХ ст. Назріла необхідність вивчення цих пошуків і їх впливу на розвиток сучасного плерного пейзажу.

Досліджень, які б спеціально вивчали і узагальнювали плерні пейзажні пошуки у творчості українських художників-авангардистів 1920–1930-х років ХХ ст., не виявлено.